

NÁZEV: ZANIKLÉ STŘEDOVĚKÉ OSADY DRAHANSKÉ VRCHOVINY
(VŠEOBECNÝ PŘEHLED)

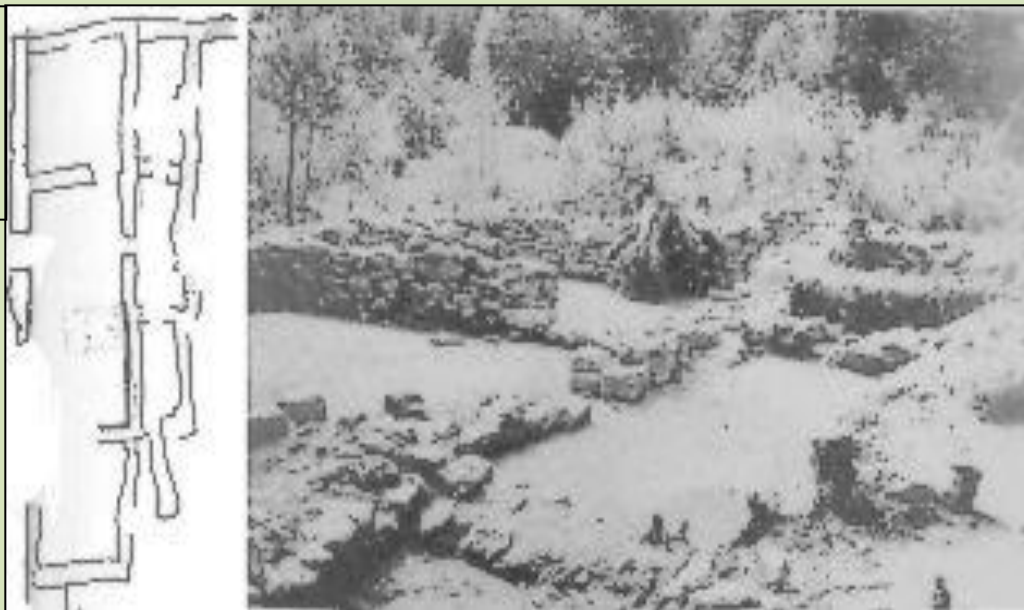
DATUM: 02.09.2011

JMÉNO: ROSTISLAV ZUKAL

ÚVOD

Zaniklé středověké osady (ZSO) jsou zvláštním fenoménem v krajině Dražanské vrchoviny. I když jsou na Moravě oblasti, kde jich nalezneme ještě více než zde (např. Dačicko), snad nikde jinde neměly tyto zaniklé osady takový význam ve vývoji krajiny a neovlivnily tak významně její dnešní charakter. Dražanská vrchovina má nejvyšší hodnotu kvocientu zániku (poměr zaniklých osad k existujícím sídlům) z celé Moravy – téměř 42 %. Na Dražanské vrchovině byl také jako v jediném regionu u nás díky čtyřicetileté terénní práci profesora Ervína Černého proveden komplexní historicko-geografický výzkum. Na Dražanské vrchovině se navíc nachází jedna z archeologicky odkrytých a prozkoumaných ZSO (Bystřec u Jedovnice na okrese Blansko).

**Foto z výzkumu ZSO Bystřec:
Půdorysný náčrt + foto
základů**

PROCES OSÍDLENÍ

K částečnému osídlování Dražanské vrchoviny došlo velmi pravděpodobně již v XI. a XII. století. Některá sídliště z tohoto období, později zaniklá, byla nově objevena archeologickým průzkumem (lokality na katastrech Olšan, Ježkovic, vojenského újezdu Březina, Bystřec u Jedovnic). Další byla odkryta v místě dnešních vsí (Jedovnice), u jiných několika vesnic se jejich počátky v období 11. nebo 12. století předpokládají na základě jejich půdorysného utváření (Ostrov u Macochy).

**Dřevoryt:
Práce na středověké
vesnici**

PROCES OSÍDLENÍ

Toto zakládání vesnic se dalo domorodým slovanským obyvatelstvem z částečně přelidněných úrodných nížin Moravy. K soustavnému osídlení dosud vcelku lesnaté Dražanské vrchoviny však došlo teprve ve století XIII., kdy sem začaly proudit davy kolonistů. Tento proces je nazýván **VELKÁ KOLONIZACE**. Osadníci pocházeli opět především z vlastní Moravy. Na některých panstvích se ale usazovali i německy hovořící přistěhovalci. Platí to zejména o vsích pánů z Holštejna, kteří na vrchovinu přesídlovali rovněž obyvatele svých osad v Dolním Rakousku, v okolí Lávy (Laa) a Světlé (Zwettl). Vedle nových, etnicky víceméně německých vsí byly poněmčeny také některé starší vsi domácí. V průběhu 14. a 15. století pak ale tito němečtí vesničané splynuli se slovanskou většinou.

**Dřevoryt:
Bruno ze Schauenburku**

PROCES OSÍDLENÍ

Vedoucím každé skupiny přistěhovalců (kolonistů) byl zpravidla bohatý jedinec zvaný lokátor. Ten organizačně a někdy i finančně zabezpečoval vlastní založení vsi, rozměřoval a rozdělval její pozemky. Aby si feudál udržel osadníky na místě, tak jim v prvních deseti letech odpouštěl daně, dávky, poplatky a jiné úvazky. Lokátor měl výlučné postavení mezi svými spoluosadníky a mnohdy byl zvolen do funkce dědičného rychtáře a v mnoha případech vesnice dostávala jeho jméno.

Uvedený systém zakládání vesnic a jejich plužin, smluvené stanovení neměnných daní, dávek, platů a robot se nazýval EMFYTEUZE, EMFYTEUZNÍ PRÁVO, NĚMECKÉ PRÁVO NEBO ZÁKUPNÍ PRÁVO.

Dřevoryt:
Zemědělská práce na
středověké plužině

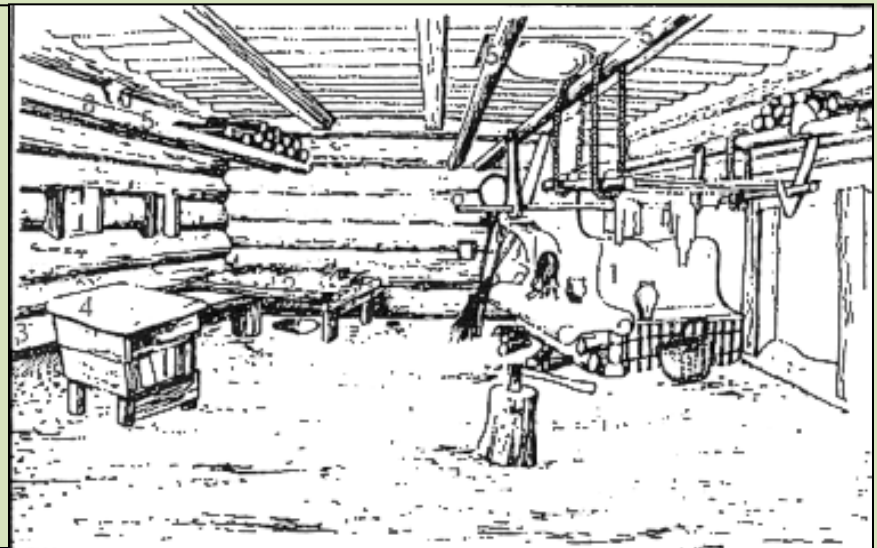
CHARAKTERISTIKA SÍDLIŠŤ

Středověké vesnice byly situovány do míst s nejpříhodnějšími geomorfologickými a hydrologickými podmínkami - v pramenných pánvích, na soutokových ostrožnách, na březích nebo v osách meandrů vodních toků.

Počet usedlostí s.v. se ve 13. - 14. století nejčastěji pohybuje mezi 15 - 30, objevují se však nezdávka i větší a na druhé straně tzv. sedliště o 2 - 3 usedlostech. Ústředním komunikačním prostorem většiny pozdně s.v. byla náves, plnící zároveň i důležité společenské, kultovní a hospodářské funkce. Domy byly jednoduché dřevěné konstrukce a zpola zapuštěné v zemi, tzv. polozemnice. Nejčastěji měli jen jedinou místnost. Nalezneme ale již mezi nimi i domy o více prostorách. Centrálním místem domu bylo ohniště, kolem něhož se soustřeďoval veškerý život v domě. Přes svoji primitivnost byly domy dobře obyvatelné, i za tuhé zimy se dal vyhřát na teplotu vyhovující i dnešnímu člověku.

Obytná jizba:

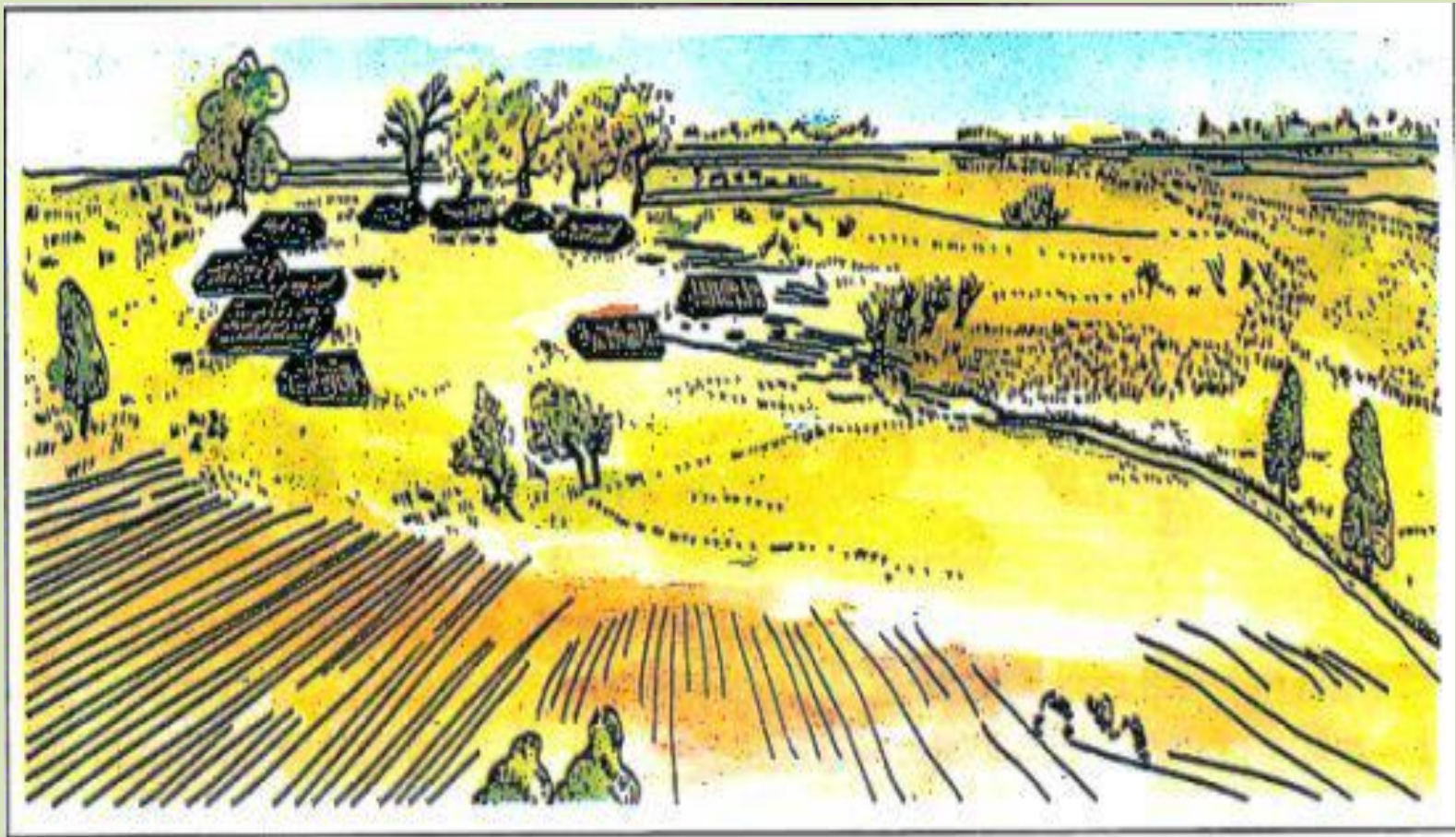
- 1 pec,
- 2 lůžko,
- 3 lavice,
- 4 bedněný stůl,
- 5 polenice,
- 6 bidlo na sušení,
- 7 lůžko pod stropem

TYPY SÍDLIŠŤ

OKROUHLICE

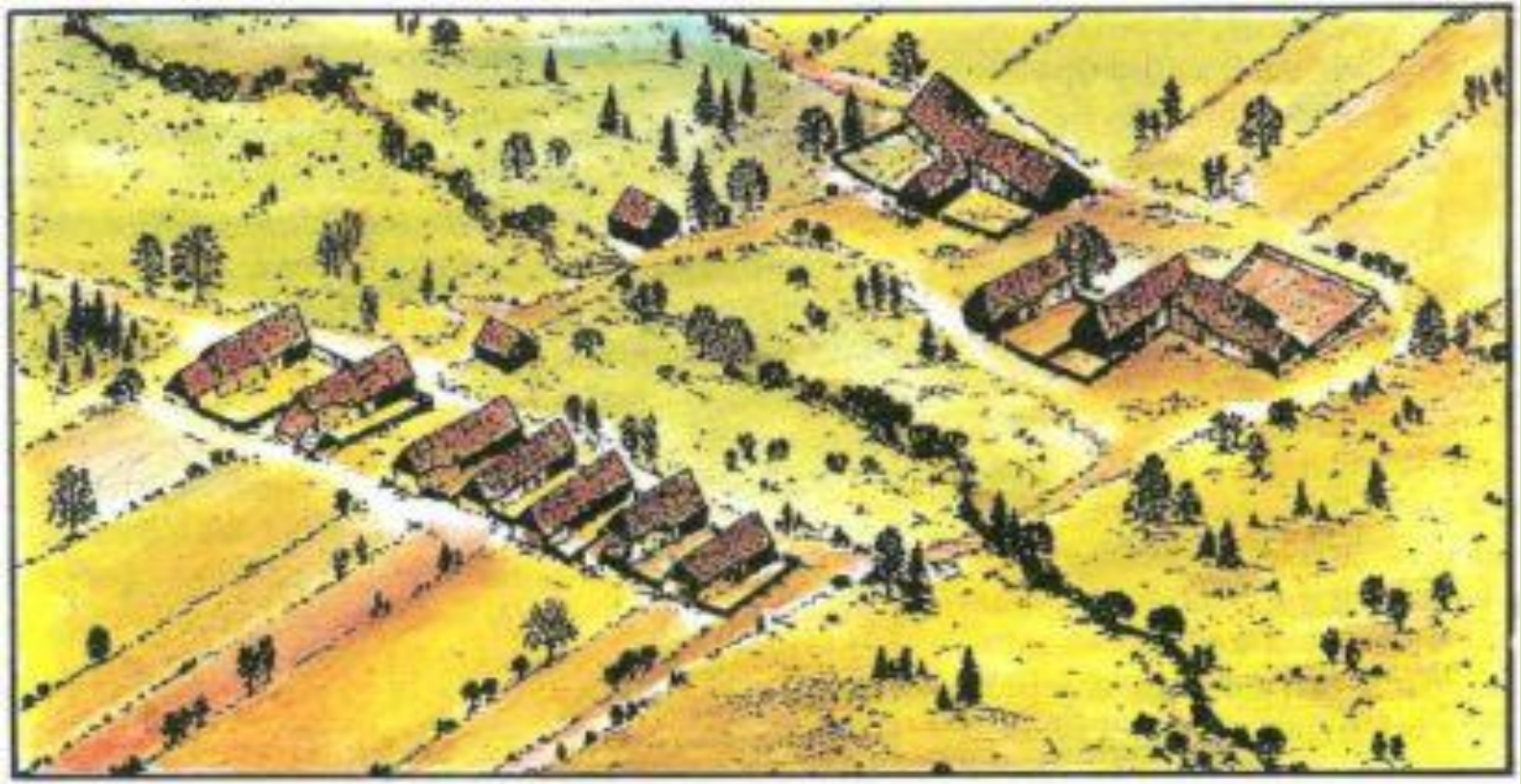
Typická ranně středověká vesnice pro niž je typická sít rozptýlených usedlostí a jejich shluků obklopených samostatnými zemědělskými plochami.

TYPY SÍDLIŠŤ

NÁVESOVKA S PRAVOÚHLOU NÁVSÍ:

Od poloviny 13 stol. se objevují vsi s pravidelným geometrickým uspořádáním. Směrem do ulice nebo na náves stály obytné budovy, za nimi směrem do polí, pak hospodářská stavení. Pole začínala hned za nimi (záhumenicová plužina) a v úzkých parcelách se táhla do volné krajiny.

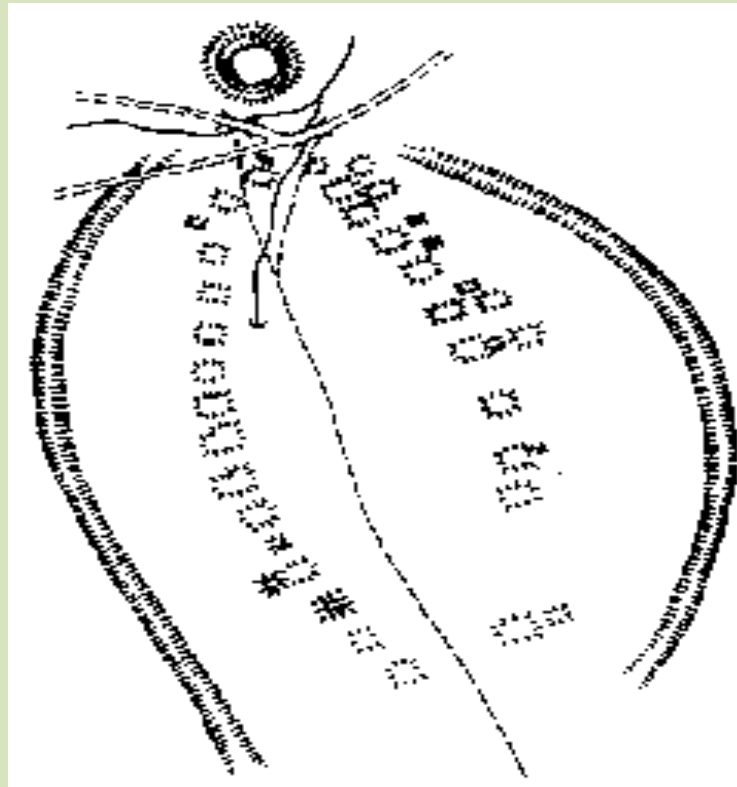

TYPY SÍDLIŠŤ

ULICOVKA:

Od poloviny 13 stol. se objevují vsi s pravidelným geometrickým uspořádáním. Směrem do ulice nebo na náves stály obytné budovy, za nimi směrem do polí, pak hospodářská stavení. Pole začínala hned za nimi (záhumenicová plužina) a v úzkých parcelách se táhla do volné krajiny.

TYPY SÍDLIŠŤ

LESNÍ LÁNOVÁ VES:

- JEDNOŘADÁ
- DVOJŘADÁ
- KRÁTKÁ – zakládána ve vyšších polohách, na horských úbočí
- DLOUHÁ- zakládána v rovinatém území

ŽIVOT A SPOLEČENSKÉ USPOŘÁDÁNÍ NA STŘEDOVĚKÉ VSI

Život a společenské uspořádání na středověké vsi

O správné hospodaření vesnic se staral lokátor, jenž měl výlučné postavení mezi svými spoluosadníky a mnohdy byl zvolen do funkce dědičného rychtáře, v mnoha případech vesnice dostávala jeho jméno. Byl svým způsobem představitel nižší šlechty. Tento představitel byl odpovědný vždy pozemkové vrchnosti.

**Příklad ošacení příslušníka
nižší šlechty**

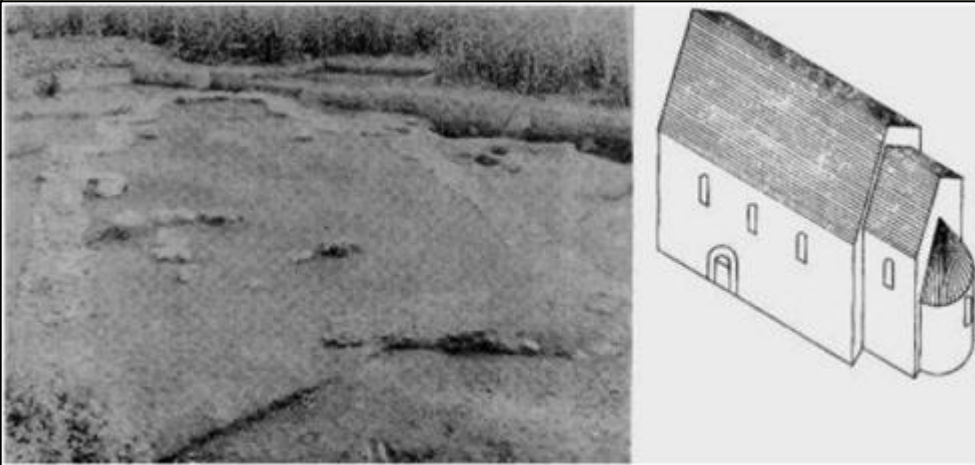

ŽIVOT A SPOLEČENSKÉ USPOŘÁDÁNÍ NA STŘEDOVĚKÉ VSI

VESNICKÝ KOSTEL

Nejvýstavnější stavbou ve vsi byl zpravidla kostel. Byl centrem veřejného života vsi i celého farního obvodu. Byl také shromaždištěm obyvatel, kde se řešily nejrůznější záležitosti. Ještě ve 14. století stála řada dřevěných kostelů, ale ty byly přestavovány, aby farní svatostánek byl dostatečně důstojným. Snad každý farní kostel měl už na počátku 15. století alespoň jeden zvon. (Studnický zvon 1552) Průměrný farní obvod měl asi 7 až 9 blízkých vsí, jejichž obyvatelům (cca 500 lidí) sloužil jeden společný duchovní. Ten mimo bohoslužeb také křtil, oddával i pohřbíval obyvatele své farnosti.

Půdory a nákres románského kostela

Studnický kostel z r. 1731

ZÁNİK STŘEDOVĚKÝCH OSAD

Příčin zániku středověkých osad bylo několik:

1. Války

- Zpustošení Moravy Tatary – 1241
- Zpustošení Moravy Maďary – 1252 a 1271,1281
- Války husitské v 15 stol.
- Markraběcí války Jošta a Prokopa na přelomu 14 a 15 stol.

Všeobecně lze říci že války pravděpodobně neměly zásadní vliv na zánik a po konfliktu byly většinou znovu obnoveny :

ZÁNİK STŘEDOVĚKÝCH OSAD

Příčin zániku středověkých osad bylo několik:

2. Epidemie moru

- 1348 – 1350 – ČERNÁ SMRT – V Evropě měla na svědomí c. 25 000 000 lidí což tvořilo asi 1/3 tehdejší populace. Města se vylidňovala, což umožňovalo přeživším obyvatelům vesnic stěhovat se do těchto opuštěných městských lokací.

Dobová malba lidí s příznaky moru

ZÁNİK STŘEDOVĚKÝCH OSAD

3. Hladomory

4. Kombinace výše jmenovaných

- V důsledkům Moru a vylidnění vesnic byly problémy s úbytkem pracovní síly v zemědělství a zásobování obyvatelstva potravinami, což v kombinaci s tuhými zimami (malá doba ledová začala začátkem 14 stol.) a neúrodou zapříčinily hladomory, jež taktéž přispívali k zániku ZSO.

**Tanec smrti:
Reakce umělců na
Mor a hladomor**

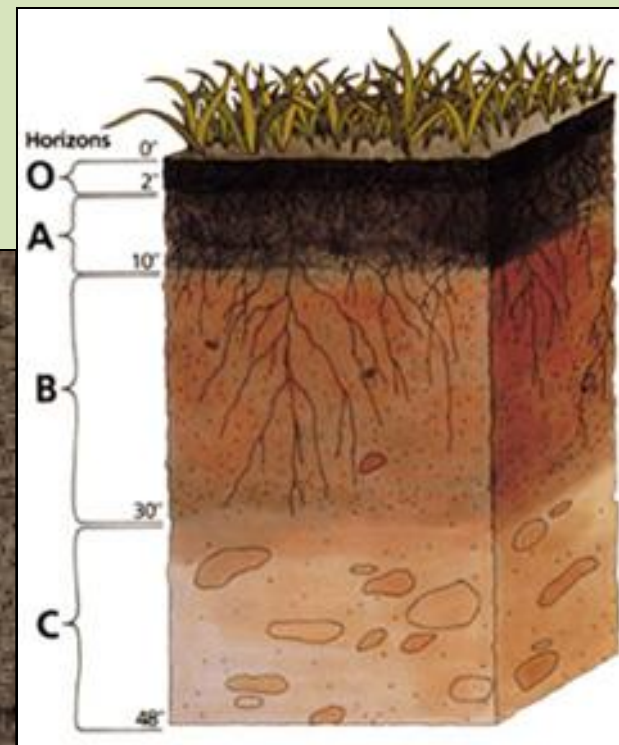
ZÁNİK STŘEDOVĚKÝCH OSAD

5. Nevhodná poloha

- Zanikání některých nevhodně položených osad na základě vyčerpání chudé půdy Dražanské vrchoviny, jež v důsledku mícení lesa podléhala zvýšené erozi.

6. Zásah vrchnosti

- Zánik ZSO např. z důvodu budování rybníků (vis. ves Rakousek na Prostějovsku).

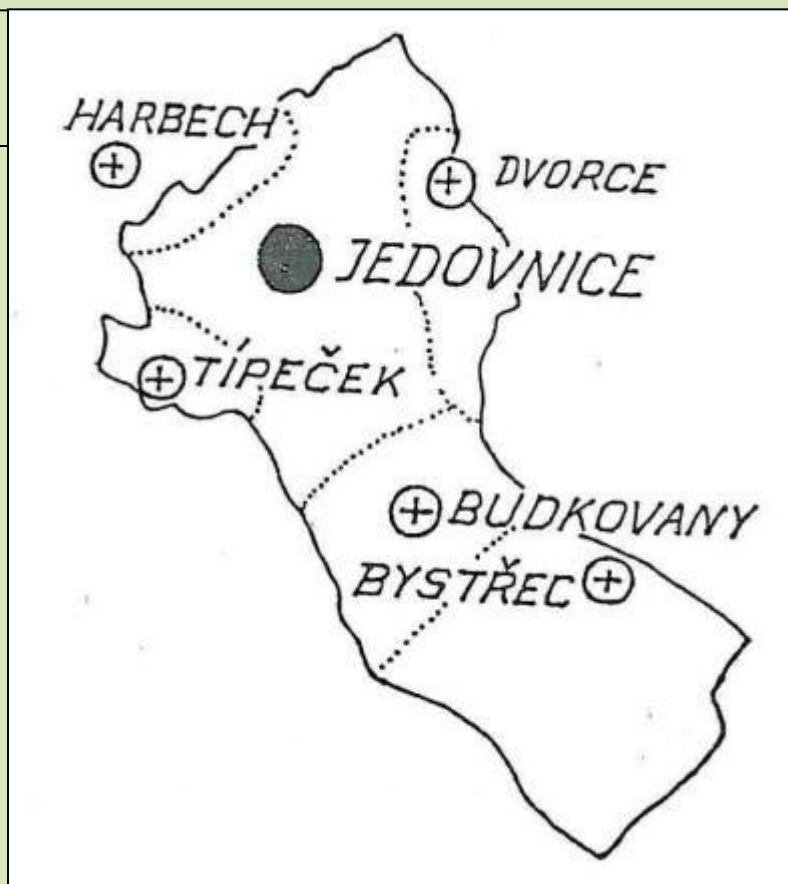

ZPŮSOBY LOKALIZACE ZSO

Lokalizační vodítka

1. Vzdálenost dnešních osad je 2-3 km (Je-li mezi současnými obcemi vzdálenost větší, lze zde očekávat existenci ZSO.)
1. Nápadně větší katastr obce, či jeho excentricita
2. Dřívější panské dvory (Češkovice a Žižlavice okr. Blansko)

Územní katastry Jedovnic zvětšeny o plužiny 5 zaniklých vsí.

ZPŮSOBY LOKALIZACE ZSO

Povrchový průzkum

Provádíme po předchozím studiu zkoumaného prostoru a vyhodnocení na mapě 1:10 000. Všímáme si vertikální členitosti kolem vodních toků a pramenů, stop po zaniklých obydlích (vis. foto níže)

Relikt zaniklé usedlosti s vyvýšeninou pro malou rozeznatelnost na fotce ohraničena červeně.

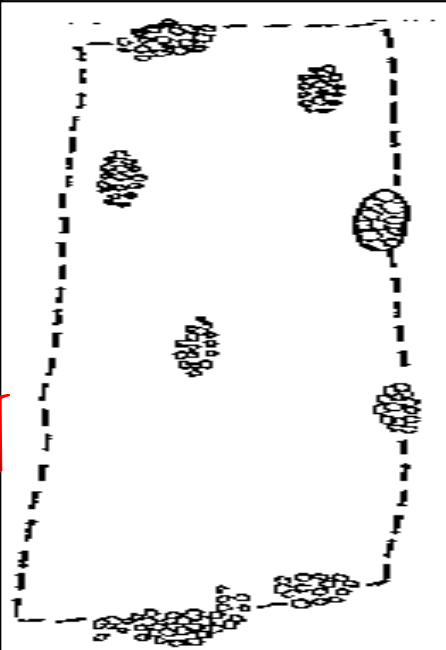
Relikt zaniklé usedlosti s centrální vkleslinou-pro malou rozeznatelnost fotce ohraničena červeně.

ZPŮSOBY LOKALIZACE ZSO

Povrchový průzkum

Další důležité vodítka při povrchovém průzkumu jsou stopy po plužinách (mezní pásy, hromádky sesbíraného kamení apod.) Všechny tyto stopy je nutné zanést do mapy.

Dnešní mez mezi poli	Schodkovitý mezní pás ZSO (zvýrazněn červeně)	Uložení a půdorysný tvar hromádek sesbíraného kamení
		

ZPŮSOBY LOKALIZACE ZSO

Povrchový průzkum

Při provádění povrchového průzkumu, ale častěji při sondáži můžeme narazit na úlomky keramiky nebo mazanice (drť a hroudy do červena vypálené mezitrámové vymazávky po vyhoření domu) . Takový nález je potřeba opět zanést do mapy a zdokumentovat (keramika je důležitá k určení stáří objektu).

Mazanina

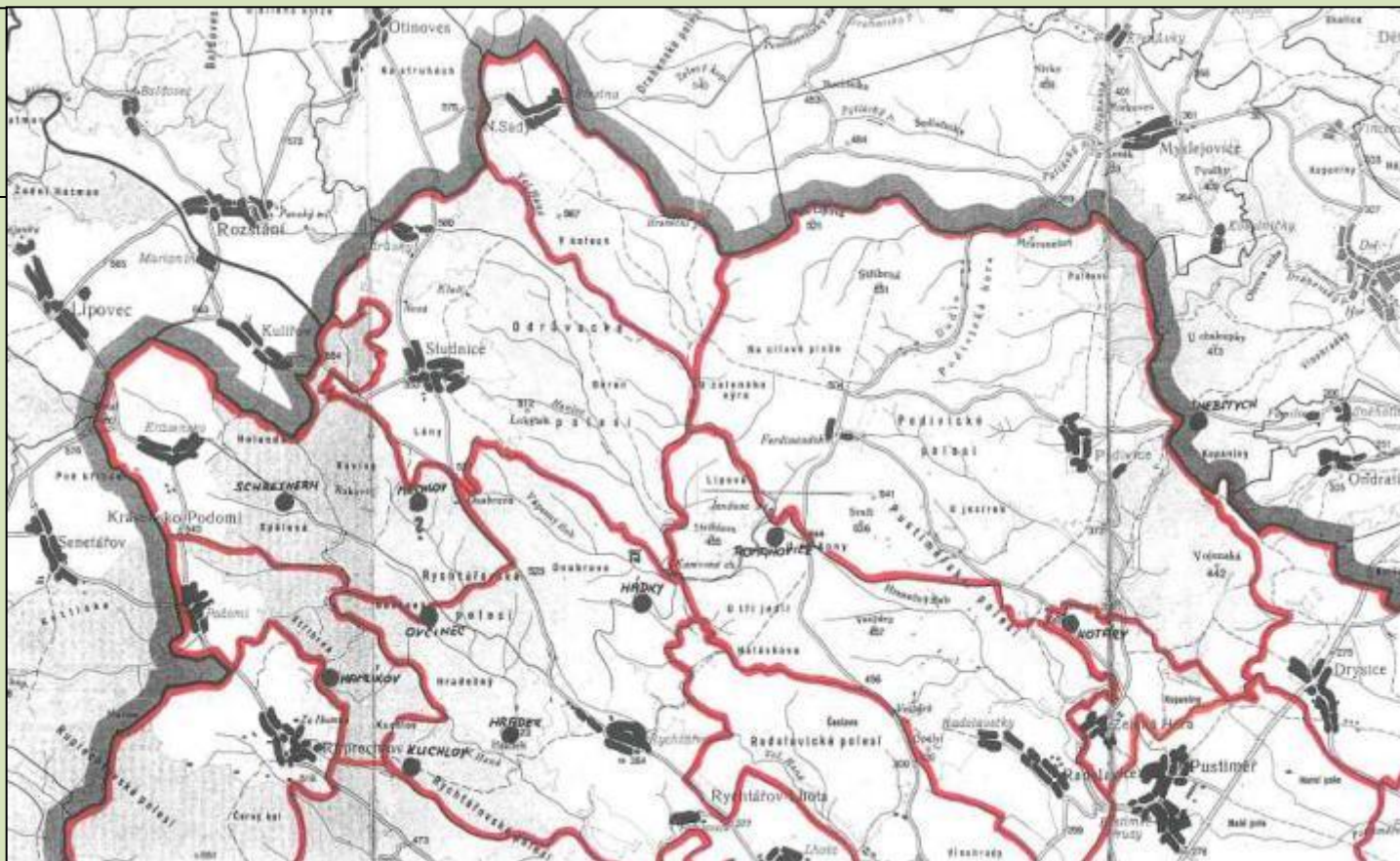
Nález středověké keramiky

ZPŮSOBY LOKALIZACE ZSO

Velmi důležité je při dokumentaci nálezů ve VVP Březina používat původní historické katastrální hranice obcí

Část katastrální
mapy okresu
Vyškov

1. Studium regionální historie

a příslušné literatury (Sochor-Paměti Rychtářova, J. Knies Blanský - Vlastivěda Vyškovska.

2. Studium archivních pramenů

(Zemské desky Brněnské, Olomoucké knihy půhonné, urbáře panství, lánských rejstřících atd.)

3. Pomístní jména

Názvy - jejich význam. Znalost toponomosmatiky - nauka o pomístných jménech, neobydlených lesních a lučních či polních tratí (Hádky-Pusté, Krchůvek, Spálená).

Pomístní jméno dávno zapomenuté a v žádných pramenech neuváděné zaniklé osady zůstává často v mysli několika málo starousedlíků. Je proto důležité se ptát lidí z vesnic.

4. Pověsti a tradice

Jsou často vodítkem k lokalizaci ZSO. Je třeba hovořit s kronikáři, místními zájemci o vlastivědu, starými lidmi, lesními dělníky a hajnými.

5. Mapový materiál

Poznatky získáváme taktéž ze starých map vrchnostenských lesních úřadů, církevních a katastrálních map. Všimáme si polních a alučních enkláv, může jít o pozůstatek ZSO, dále pak starých hájenek což může být pozůstatek taktéž.

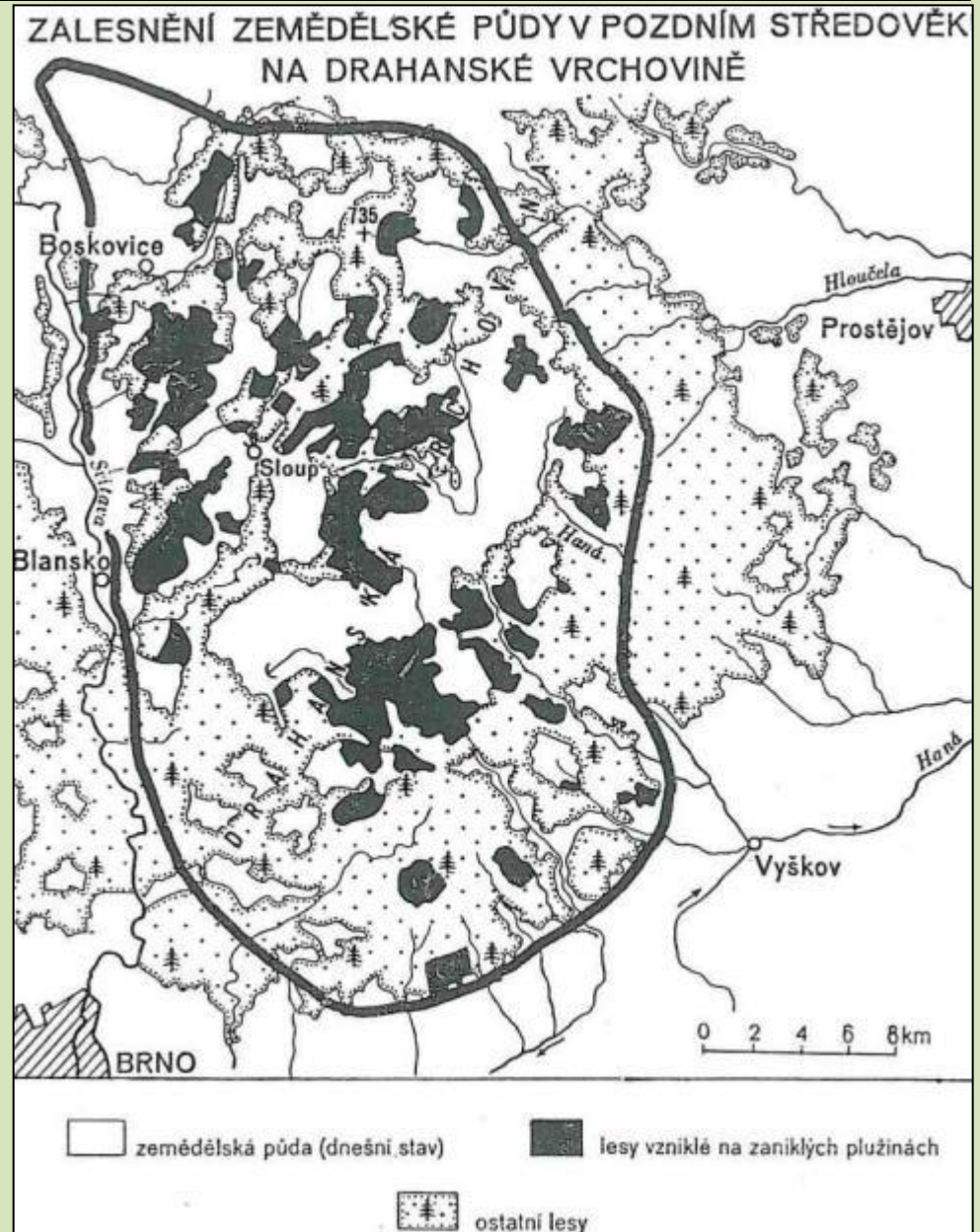
NEGATIVNÍ DOPAD PŘI ZAKLÁDÁNÍ OSAD NA EKOLOGII KRAJINY

Kolonizací rozsáhlého prostoru Drahanské vrchoviny ve 13 a 14 stol. byla krajina zbavena souvislého lesního krytu. Vznikly obrovské splývající holé plochy plužin, což mělo velký ekologický dopad:

- Snížení vlhkosti ovzduší,
- Zvýšená větrnost,
- Vysycháním půdy,
- Snížení hladiny spodních vod,
- Splavování půdy při dešti (eroze).

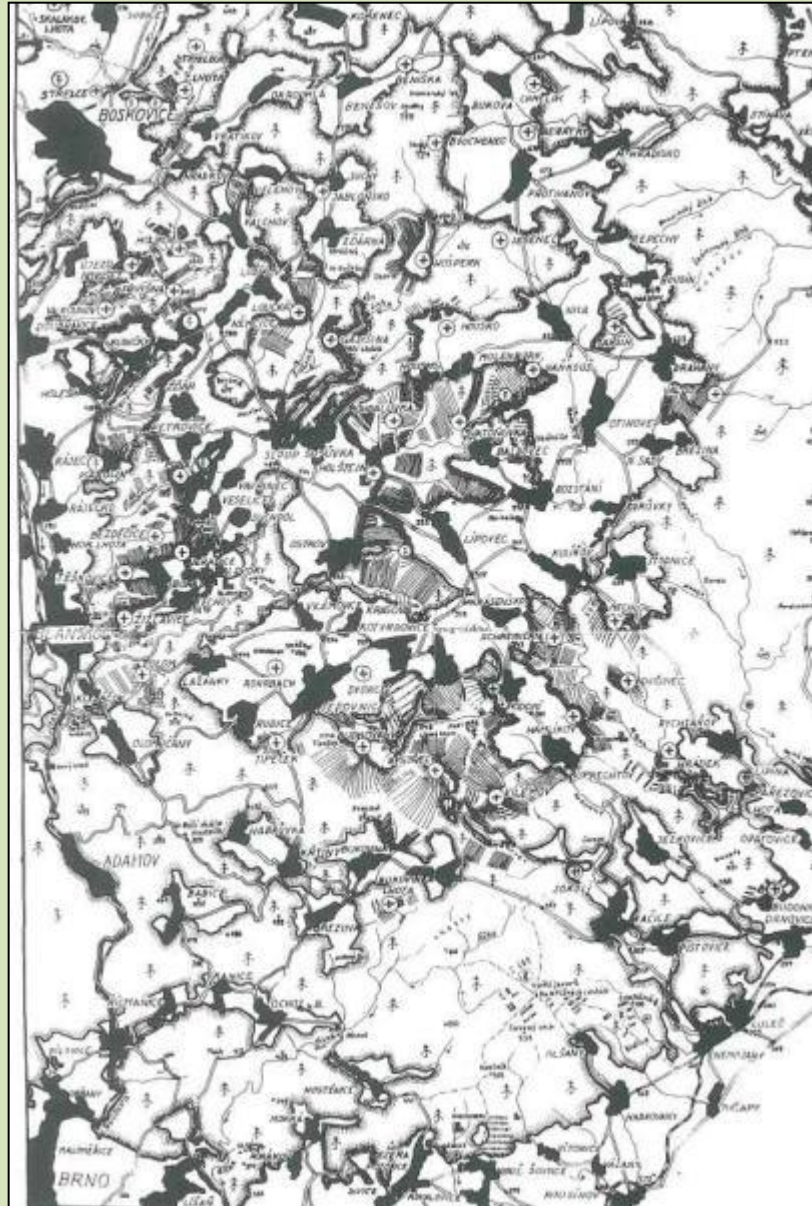
Tohle vše vedlo k vyčerpání bonity půdy a k následným zánikům některých osad.

Teprve tímto zánikem 61 osad i s jejich plužinami v 15 a 16 stol. došlo k postupnému zalesnění a ekologickému ozdravení přírody.

PŘEHLED ZANIKLÝCH OSAD DRAHANSKÉ VRCHOVINY

[Bezděčice](#)
[Bohdalůvka](#)
[Budkovany](#)
[Bystřec](#)
[Češkovice](#)
[Dvorce](#)
[Gadišina](#)
[Hamlíkov](#)
[Holíkov](#)
[Holštejn](#)
[Hošperk](#)
[Housko](#)
[Hrádek](#)
[Jablonsko](#)
[Loučka](#)
[Neradice](#)
[Neznámá u Petrovic](#)
[Novošice](#)
[Podolí](#)
[Podomí](#)
[Polom](#)
[Přivýšina](#)
[Rohrbach](#)
[Svatonůvka](#)
[Tipeček](#)
[Valkounov](#)
[Vilémov](#)
[Žižlavice](#)

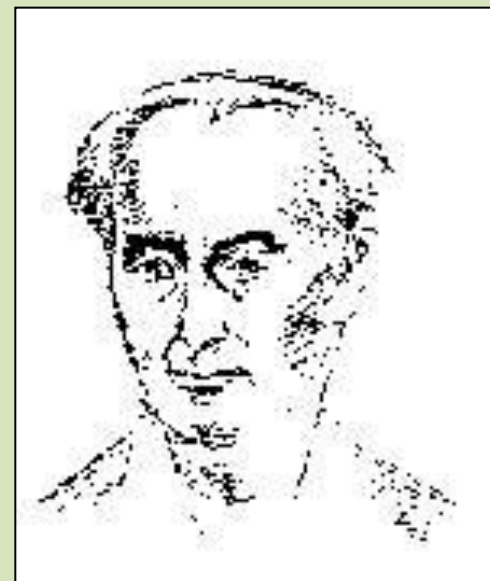

OSOBNOSTI VÝZKUMU ZANIKLÝCH STŘEDOVĚKÝCH OSAD

Prof. MUDr. Ervín Černý-Křetínský, DrSc.

Univerzitní profesor MUDr. Ervín Černý-Křetínský, DrSc. se narodil roku 1913 v Podomí. Obor lékařství studoval v Brně. V listopadu 1939 byl zatčen gestapem, krátce vězněn na Špilberku a 3 roky v koncentračním táboře v Sachsenhausen – Oranienburg. Jako lékař působil na ušní a krční klinice v Brně, v Hradci Králové a v Ústřední vojenské nemocnici v Praze. V roce 1951 dosáhl hodnosti docenta a v roce 1965 hodnosti řádného profesora otolaryngologie na Karlově univerzitě v Praze. Profesor Ervín Černý byl neméně vědecky činný v oboru historické geografie. Prozkoumal přes 600 km² Dražanské vrchoviny během čtyřiceti let a zjistil na nich 62 zaniklých středověkých osad včetně jejich, dnes lesem pokrytých, polností. V tomto oboru publikoval přes 70 vědeckých prací, z nichž je 6 knižních. Svému rodnému kraji věnoval sbírku epických básní „Zelený barvínek“.

OSOBNOSTI VÝZKUMU ZANIKLÝCH STŘEDOVĚKÝCH OSAD

Mojmír Režný

Řadu let spolupracoval s profesorem Černým-Křetínským. Stal se jeho nepostradatelným asistentem při výzkumu zaniklých středověkých osad na Dražanská vrchovině. Musel být velmi „pozorným žákem“, neboť i po úmrtí profesora pokračuje ve čtení krajiny. Výsledky výzkumu konzultuje s odborníky v oboru historické geografie, závěry publikuje v odborné literatuře. Prokázal a zaměřil již několik středověkých obcí, některé nálezy dokumentují i období laténské.

OSOBNOSTI VÝZKUMU ZANIKLÝCH STŘEDOVĚKÝCH OSAD

PhDr. Ludvík Belcredi

Vystudoval archeologii a historii na brněnské universitě. Již svoji diplomovou práci věnoval zaniklým vsím na Drahanské vrchovině. Devět let pracoval v okresním muzeu Brno-venkov. Již v této době spolupracoval s Vladimírem Nekudou, vedoucím oddělení historické archeologie Moravského muzea, na výzkumu zaniklé středověké vsi Bystřece. Plně se tento výzkum rozběhl po roce 1991, kdy se Ludvík Belcredi stal vedoucím nově koncipovaného archeologického ústavu Moravského zemského muzea. Z dalších jeho aktivit posledních let je třeba zmínit alespoň výzkum nádvoří slavkovského zámku, bývalého hotelu Metropol v Brně či hradu Skály. Ludvík Belcredi je autorem řady vědeckých prací publikovaných v domácích i zahraničních odborných časopisech.

ZDROJE PREZENTACE A POUŽITÁ LITERATURA

Internetové stránky:

<http://skokan.kvalitne.cz>

<http://www.barvinek.net>

Literatura:

Baarová, Z. – Moš, P. – Šlězár, P. 2004 : Praveké a středověké osídlení na území Vojenského újezdu Březina, okr. Vyškov, in : Sedmdesát Neustupných let, Plzeň, 11 – 18.

Černý, E. 1979 : Zaniklé středověké osady a jejich plužiny. Metodika historicko geografického výzkumu v oblasti Dražanské vrchoviny. Studie ČSAV č. 1, Praha

Černý, E. 1998 : Z ranné historie Krásenska, Krásensko 650 let, Slavkov u Brna.

Doležel, J. 1997 : K problematice duchovní správy na panstvích Dražanské vrchoviny ve středověku, AH 21,.

Janeček, J. a kol. 1997 : Historie vojenských lesů a statků na Plumlově 1936 – 1996, 6,11-12.

Kronika obce Podivic.

Mapa I. Vojenského mapování r. 1764 – 1768.

Mlateček, K. – Kabelková, M. – Němečková, S. 2002 : Studnice 1342 – 2002, Studnice –Vyškov.

Pamětní kniha obce Velkých Raclavic.

Pamětní kniha podivického revíru.

Procházka, V. 1928 : Z minulosti vyškovského zámku, Vyškov.

Staňa, Č. 1993 : Pustiměřský hrad, AH 18, Brno, 181 – 197.

Školní kronika Podivic.

Zháněl, J. 1967 : Biskubský hrad Melice I, Zprávy vlastivědného muzea ve Vyškově 71,

DĚKUJI ZA POZORNOST

